

Karinthy Frigyes iskolája III.

A Tanár úr kérem...

Karinthy első nagy sikerű könyve, az „Így írtok ti” 1912-ben jelent meg, a „Tanár úr kérem” 1916-ban. E könyv illusztrátorait — és később a sikerületlen film rendezőit — nem érdekelte a régi, a valóságos iskola épülete, és nem kutatták, ki volt a szereplők közül élő alak, ki nem. De számunkra — ennyi idő után — talán érdekes volt bepillantani az iskola történetébe. S most az író műhelyébe: hogyan alakítja át a valóságot és vegyíti költészettel, s mindezzel hogyan vall önmagáról.

Karinthy „A véstanács” című fejezetben azt írja, hogy 1899-ben iratkozott be a reáliskola első osztályába. Ám a Markó utcai reáliskola nyomtatott Értesítője szerint az 1898/99. tanévben itt a II. osztályba járt, s a következő tanévben is ugyanitt találjuk, a III.-ban. A IV. és V. osztályban nem szerepel, csak a VI.-ban bukkan fel újra a neve. S itt a Markó utcai reálban érettségizik 1905-ben.

Karinthy egyébként nem B. osztályba járt, hanem Á-ba. Büchner, aki mellé óvatosan letelepszik, régi iskolájába besurranva, csakugyan osztálytársa volt három éven át. (Valódi nevén Bückler Frigyes.)

Az iskolát, a régi tanárokat már ismerjük. Karinthy idejében a hajdani szellemből és a régi tanárokból alig van már valaki. Új tanárok jöttek, köztük sok fiatal és tapasztalatlan is. Hófer Károly igazgató betegsége alatt, majd halála után (1902–1903) a tanárikar egyhangú kérésére az iskolát Nagyapám, Müller József vezette. Ő hosszú évek óta volt már helyettes igazgató s az iskola anyagi ügyeinek intézője. Arra azonban nem vállalkozott, hogy az iskola igazgatását egészen átvegye. Ezért Brassóból Rombauer Emilt hívták meg az iskola élére. Az új igazgató érdeklődése már nem annyira a tanítás szelme felé fordul — mint láttuk ezt az iskola alapításakor —; őt az új eszmények foglalkoztatják: a sport, a higiéné. Új tornatermet épített az iskolához, az udvaron jégpályát készített. Mindez jó és kitűnő dolog —, de hová lesznek az iskola hagyományai, a tanárok atyai viszonya a tanítványokhoz?

Az ifjúságba, a régi iskolába visszavágó „Bevezetés”-ben Karinthy Lenkei Henrik nevét említi, és „az élet iskolájára” utaló szavát. Lenkei Karinthynek a VI. és VII. osztályban német, a VIII.-ban magyar

tanára volt, ismert nevű író. Mint idézett intelme is mutatja, kissé patetikus hangú. 1920-ban Karinthy a Nyugat-ban egy novelláját vállveregető hangon ismertette. Aztán váratlanul összetalálkozott volt tanárával a New York kávéházban és zavarba jött. De Lenkei engesztelően nyújtott neki kezét, mert büszke volt hajdani tanítványára.

Voltak mások is a tanárok között, akik irodalommal foglalkoztak, de egyikük sem olyan, aki maradandót alkotott volna. Prém Józsefet, aki Karinthynek az alsó osztályokban osztályfőnöke volt, majd a VI. és VII. osztályban magyar tanára — naplójában egyetlen gyilkos mondattal szúrja le: „Ma nagyon röhögtünk. Prém azt mondta, hogy micsoda marhaságot olvasok én, mialatt ő magyaráz, mire kivittert, mire kiderült, hogy az ő könyve volt, amit ő írt.”

Dr. Kőrösi Lászlónak irodalmi és művészettörténeti dolgozatai ismeretesek. Karinthyt nem tanította, de az önképzőkörben kapcsolatba került vele. Talán az ő nevéből csinálta a „Kökörccsin tanár” nevet.

A VI. osztályban az ábrázoló geometriával volt baja. Pórszász József megbuktatta. Pórszász volt az első képzett gépészmérnök Magyarországon. De hát milyen tanár volt? Karinthy egyik volt osztálytársa — Tarján Ferenc — pár évvel ezelőtt az egyik pesti képes újságba írt visszaemlékezésében kedélyes embernek mutatja be: beült a padba, onnan nézte a fiúknak az óraszünetben elkezdett bohóckodását s nem szakította félbe játékukat. Ez is arra vall, hogy nem volt nagyon buzgó tanár. Ha órája a tanítás végére esett, a fiúkat idő előtt hazaküldte az iskola hátsó kapuján át, s így maga is korábban hazamehetett. Erről a szokásáról még gyermekkoromban hallottam egy tréfás tanári rigmust:

„Olasz ember a fölépcsőt kireperálta,
Mégis Pórszász a hátulsót jobbnak találta.”

Pórszász nevét Karinthy nem említi. Minden iskolai drukkját, fájdalmát, keservét „Schwicker”-re ruházza. Dr. Schwicker Brunó csak a II. osztályban tanította Karinthyt földrajzra és — szépíráásra! Csak bele kell pillantanunk Karinthy naplójába, ott, ahol arról ír, hogy Schwickernél kellene javítania — s elképzelhetjük, milyen gyötrelmesen rótt a szépnek kívánt betűket... A félelemnek nincs logikája. Mikor iskolá-

ba jártam, mi is a szépírási tanártól féltünk a legjobban, orrára letolt szemüvege fölött ránk vetett pillantásától, s csodáztuk, hogy leánya, aki egy osztállyal felettünk járt, még életben van...

Fröhlich, aki „pikkelt rá”, valóban elbukatta Karinthyt a VII.-ben matematikából is, fizikából is. Keserves dolog lehetett ez, nemcsak az iskolai kudarc és a nyári tanulás miatt, hanem — mert most már tudjuk — a természet rejtelmes erői, a gépek, szerkezetek óriási módon érdekelték őt. Valószínűleg ezért iratták a reáliskolába és nem a szemközti levő gimnáziumba. (Fröhlich később Sarkadira magyarosította nevét, és az akkor még eléggé elhagyatott Rózsadombon épített családi házat, akárcsak Pórszász és Theisz Gyula.)

De hát honnan a csoda, hogy a két fontos tárgyból a VII.-ben elbukott Karinthy a következő évben simán átmegy az érettségire?

A VIII. osztályban a fizika tanítását Nagyapám, „a Müller” vette át. Róla olvashattuk, hogy világos magyarázatát (ezt még Stoczek Józseftől tanulta) minden tanuló megértette. A gyengébbekkel még türelmesebben, jobban foglalkozott. A „Tanár úr kérem”-ben az egyetlen fejezet, amelyben a tanultak iránt érdeklődést, lelkesedést találunk, a „Kísérletezem” című. Érezzük benne a boldog felszabadulást, hogy megértette a rejtelmes természeti törvényeket, összefüggéseket, és most már — úgy érzi — úr is fölöttük. Feltaláló akar lenni, repülőgépet szerkeszteni... és az érettségi után matematika-fizika szakra iratkozik be az egyetem!

Ám az egyetemen már nem „a Müller” magyarázta, oly érthetően és felfoghatóan, a titokzatos igazságokat... Karinthy csakhamar otthagyja a nem neki való pályát. De tudjuk róla, hogy élete végéig izgatták a gépek, találmányok. 1919-ben a Madách Színház — mely akkor a Zeneakadémia kistermében játszott — előadta Karinthy *Holnap reggel* című színdarabját. Szerencsés voltam a darabot láthatni. Főszereplője a repülőgép, melyre a pilóta fél felszállni. De egy finn barátjától félelmet-öldő orvosságot kap. Íme, a jövőbe látó író megálmodja azt, ami akkor képtelenségnek tűnt.

A fizika-órán Pollákovics áll az üveglábu számolyon. Ilyen nevű osztálytársa nem volt Karinthynek; valószínűleg saját magát

képzeli a „jó vezető” rossz tanuló helyére. De talán nem is volt szükség az elektromos áram misztikus hatására az osztálykönyv irányában, elég volt, hogy a VIII.-ban Nagypám vette át az osztályfőnökséget. Abban a nyugodt, békés légkörben, melyet maga körül teremtett, Karinthy is meg tudta állni a helyét, még a nem-szeretett tantárgyakból is. A régi Értesítő nyomtatott lapjai közt találtam egy levélkét, melyben volt diákok — köztük Karinthy — hálásan köszöntik volt tanárjukat. Ilyenféle levél sok megmaradt Nagypám hagyatékában.

Az egyetlen tárgy, amelyben Karinthy a felső osztályokban jeleskedett, a francia nyelv volt, talán azért, mert a III.-ban éppen ebből bukott Theisz Gyulánál. (És ezért volt kénytelen más iskolába, a Wesselényi utcai polgáriba menni két évre.) Egyik tanára, Pugin Leo született svájci francia volt, Theisz Gyula pedig több francia iskolai nyelvkönyv és szótár szerkesztője. (Gárdonyi Géza „Kürt” című regényében a kisvárosi lány műveltségi öntudatát az adja, hogy „kitanulta a középső Theiszt is”.)

És az iskola tanulói, az osztálytársak? Tarján Ferenc már említett visszaemlékezései mellett közli érettségi tablójukat s némelyik osztálytársuk képét külön is. „Steinmann, a grófnő” jól fésült, elegáns fiatalember. Vajon mi lett belőle? Hogy valóban élő ember volt, még egy nagypámhoz intézett üdvözlő sürgönye is mutatja. (A sürgöny fotokópiáját a májusi számban közöltük. A szerk. megj.) Wlach, aki Kőröcsin tanár urat lerajzolja a táblára, alsónadrágban: Wlach Ervin, a VII.-ben lett Karinthy osztálytársa, mint ismétlő. Neki csinálta meg egyszer Karinthy a számtan-példáját, de hát azt is Steinmanntól kapta — ahogy Tarján Ferenc hozzáteszi. Englmayer István is mint ismétlő lett Karinthy osztálytársa a VI.-ban. „Az utolsó padban egészen elbűjlik Deckmann (valójában Beckmann István) háta mögé...” A Tanár úr kérem többi szereplőjének nevét nem sikerült azonosítani az Értesítőben talált nevekkel.

Am találtunk még sok más, érdekes adatot, például részletes beszámolót az érettségi vizsgálatokról. Az érettségi elnökök Bartoniek Géza és Demeczky Mihály voltak. Az írásbelin a következő tételek közül lehetett választani: Csokonai Vitéz Mihály emlékezete; Mátyás király külpolitikája; Az elektromosság alkalmazása a gyakorlati életben. Persze nem tudjuk, Karinthy melyiket dolgozta ki.

Az iskolában önképzőkör is működött, ez Karinthy idejében az Irodalmi iskola nevet viselte. Mikor Karinthy hetedikes volt, a tanár-elnök az ifjúság felkérésére Malonyay Dezső, az ismert művészettörténeti író volt. A következő évben pedig dr. Kőrösi László. A tanulók nagy önállósággal rendelkeztek. Ők rendezték az iskolai ünnepélyeket s az ünnepi beszédet az Irodalmi iskola ifjúsági elnöke mondta. Az 1905. évi március 15-i ünnepélyen Karinthy ódáját szavalta egyik osztálytársa, Reichnitzer Ignác. Ez évben Karinthy dicséretet nyert Heine-fordításaiért. Hetedikes korában két pályázaton nyert dicséretet: Drámai költemény (bírálója dr. Földessy Gyula); Metafizikai értekezés (bírálója dr. Kőrösi László).

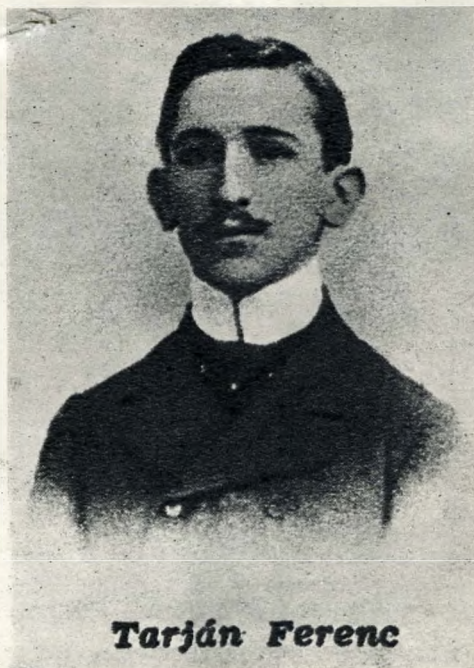

Wlach Ervin

Karinthy Frigyes

Tarján Ferenc

Steinmann Bódog

A VI/a osztályképe (1902/3.) Karinthy az első sorban, jobbról a második

Ez időben rendezte az Irodalmi iskola első Matinéját a Royal nagytermében. A Matinérol a napilapok is megemlékeztek —, hiszen akkor olyan kevés hangverseny volt még Budapesten, hogy az ilyen rendezvény is eseményszámba ment. Sok éven át folytatódott ez a hagyomány; magam is nem egy ilyen iskolai koncerten hallottam később világhírűvé lett művészeket.

Mozi sem volt még akkor. Jőmagam mozkógépet először a Bomba téren (ma: Batthyány tér) láttam, ahol akkor piac volt. Sátorponyva alatt, vásári látványosságként vetítettek. Valamilyen trükk-film is szerepelt a rövid műsorban, amit én gyerek-fejfel valóságnak hittem és borzasztó hatást tett rám. Sokan felismerték a vetített képek felhasználhatóságát az ismeretterjesztésre. Ezért alakult meg 1897-ben az Uránia tudományos társaság, a mai Uránia filmszínház erre a célra épült, s a középiskolai növendékeket rendszeresen elvitték egy-egy előadásra.

Karinthynek az Urániáról írt humoreszkjét lehetetlen kacagás nélkül olvasni, de ha összevetjük naplójegyzeteivel, megtudjuk, hogy a fiúk az előadásra egyáltalán nem figyeltek, hanem a sötétség védő leple alatt hancúroztak, bolondoztak, mint ahogy ezt — gondolom — a világ minden diákja tenné. Az előadásokat tanárok és más, a tárgyhoz értő emberek írták, bizonyára nagyon unalmasan, s ezeket felolvasták („felolvassa a drámai hangú...”), amitől egészen monoton lett az előadás. Én azonban — pár évvel később — a káprázatóan csillogó, keleti varázsú teremben hallatlan érdeklődéssel néztem az egymást váltó képeket. Az álló képsorok közé apró mozgó-képeket is beiktattak, ezeket — mint a hangos film megjelenéséig a néma filmeket — zongorajáték kísérte. Sajnos, semmi másra nem emlékszem, mint az orosz cár ellen intézet merényletre. Ma is látom, amint a robbanásra a hintó kerekei széthullanak. Ez 1881-ben történt; nyilván rekonstruált jelenetet fényképeztek le.

Voltak másféle események is az iskolában. Dr. Otto József (tótos kiejtése miatt a diákok nyelvén: „Drutyu”) földrajz-termesztarajz szakos tanárként került az iskolához. Aztán tornatanári képesítést is szerzett és tanulmányozta külön is a tornatanítást. Fáradhatatlan buzgalommal tanította ezután valamennyi osztályban a tornát, heti 29–30 órában. Úttörő munkát végzett: bevezette a svéd tornát, amit a többi iskola is átvett. A ma „talajtorná”-nak nevezett szabadgyakorlatok mellett mindent szer-tornának hívtak, amihez valami eszköz kellett: nyújtó, korlát, bordásfal stb. Ezeken kellett — vagy legalább is kellett volna! — elvégezni a gyakorlatokat. Drutyu tornaünnepélyeket, tornaversenyeket is szervezett.

Most is élénken él emlékezetemben az ellipszis alakú pálya és a körülötte emelkedő tribünök. Ezek egyikén kuporgok magam is, miközben felvonulnak a fiúk, énekelve, pontosan úgy, ahogy Karinthy írja: „Fel hazánk hű nehem-zehé-déke, Itt a pálya, itt a tér, — Ittatér!”

A fiúkon térdig érő fehér nadrág volt, fehér trikóval és a derekukon lobogó, színes sál...

H. Boros Vilma